

УДК 130.2:141]:821.161.1(436)(092)

Шушкевич Є.М.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Ф.ДОСТОЄВСЬКИЙ ТА Л.ТОЛСТОЙ В ЖИТТІ Л.ВІТГЕНШТАЙНА

Стаття присвячена аналізу впливу російських письменників Федора Достоевського та Льва Толстого на світогляд Людвіга Вітгенштайна. Показано, що вплив постаті та ідей Льва Толстого є більш помітним, проте, в цілому Федора Достоевського, Людвіг Вітгенштайн цінував більше ніж Льва Толстого. Вплив і Федора Достоевського і Льва Толстого проявився не стільки у зафіксованих в працях філософа поглядах, скільки в самій життєвій практиці філософа.

Ключові слова: філософія, вплив, Людвіг Вітгенштайн, Лев Толстой, Федір Достоевський.

Шушкевич Е. Ф. Достоевский и Л. Толстой в жизни Л. Витгенштейна *Статья посвящена анализу влияния русских писателей Федора Достоевского и Льва Толстого на мировоззрение Людвиг Витгенштейна. Показывается что, влияние личности и идей Льва Толстого является более заметным, но в целом Федора Достоевского Людвиг Витгенштейн ставил выше. Влияние и Федора Достоевского и Льва Толстого обнаруживается не только в философских взглядах Людвиг Витгенштейна но и в самой жизненной практике философа.*

Ключевые слова: философия, влияние, мировоззрение, жизнь, литература писатель, этика Людвиг Витгенштейн, Лев Толстой, Федор Достоевський.

Shushkevych Y. F. Dostoevsky and L. Tolstoy in L. Wittgenstein lifes. *The article is devoted to the analysis of the influence of Russian writers Fyodor Dostoevsky and Leo Tolstoy on the worldview of Ludwig Wittgenstein. It is shown that the influence of the figure and the ideas of Leo Tolstoy is more prominent, however, in general, Feodor Dostoevsky, Ludwig Wittgenstein appreciated more than Leo Tolstoy. The influence of Feodor Dostoevsky and Leo Tolstoy was manifested not so much in the views of the philosopher recorded in the writings as in the philosopher's life practice.*

Key words: philosophy, influence, Ludwig Wittgenstein, Leo Tolstoy, Fyodor Dostoevsky.

Анатолій Зотов, який писав, про історика філософії, що його справа – викласти концепції автора першоджерела більш систематично, по можливості більш стисло, не залишивши без уваги фактів біографії автора, особливостей того культурного середовища, котре сприяло появі саме цих ідей та концепцій; або ж навпаки, перешкоджало їх появі, їх адекватному розумінню, їх обговоренню і прийняттю – або ж їх засудженню і відкиданню – філософським і культурним співтовариством. Стосовно поглядів австрійсько-британського філософа ХХ століття – Людвіга Вітгенштайна, більшість дослідників (наприклад, Олег Аронсон, Вадим Руднев) погоджуються з тим що

Людвіг Вітгенштайн належить до тих мислителів, філософію яких майже неможливо зрозуміти, не будучи знайомим з біографією філософа. Для більш адекватного розуміння поглядів філософа, спробуємо звернутися і до того контексту в якому ці погляди, ідеї виникли, і спробувати відшукати можливі джерела впливу на формування певних поглядів філософа. Одразу зазначимо, що серед досліджень творчості Людвіга Вітгенштайна, особливо біографічних, серед постатей які мали вплив на світогляд чи творчість філософа, майже завжди, звучить ім'я російського письменника Льва Толстого з творчістю якого філософ познайомився, відносно, рано. Відомо також, що Людвіг Вітгенштайн був знайомий з творчістю іншого російського письменника – Федора Достоєвського, і не просто був знайомий, а й дуже високо її оцінював. А можливо і також відчув вплив. В цілому свідчень щодо впливу Федора Достоєвського досить мало, а вплив Льва Толстого оцінюється неоднозначно.

Тому ми маємо намір в дній статті виявити можливий вплив російських письменників Федора Достоєвського та Льва Толстого на творчість і світогляд Людвіга Вітгенштайна.

Аналіз публікацій та досліджень.

Оскільки ми звертаємось не лише до творчої спадщини, а й біографії філософа в тексті статті не рідко зустрічатимуться звернення до щоденників філософа, його листів, або спогадів його друзів чи учнів.

Окрім праць власне російських письменників і австрійсько-британського мислителя, ми в даній статті звернемося також до деяких критичних досліджень, зокрема, статті вітчизняного дослідника Юрія Козіка “Толстовство Людвіга Вітгенштейна” [5], в якій автор аналізує вплив творчості Льва Толстого на світогляд Людвіга Вітгенштайна і приходять до висновку про те, що називати австрійсько-британського філософа толстовцем це перебільшення, і в своїй статті не залишає без критики параграф “Достоєвський і Толстой” глави “Вітгенштайн і Росія” праці Вадима Руднева “Божественний Людвіг (Вітгенштайн: Форми життя)” [7], до якої ми також звертаємося. Книга Вадима Руднева є найбільш популярною, і доступною російськомовному читачеві біографією філософа. В параграфі “Достоєвський і Толстой” глави “Вітгенштайн і Росія” Вадим Руднев в двох невеликих абзацах пише про Федора Достоєвського і те, що Людвіг Вітгенштайн читав і надзвичайно високо оцінював “Братів Карамазових”. На думку російського дослідника Федір Достоєвський не торкнувся глибинних екзистенціальних пластів життя Людвіга Вітгенштайна, проте це, на його думку, зробив Лев Толстой.

Вплив ідей Льва Толстого на світогляд Людвіга Вітгенштайна аналізується також в статті німецького дослідника Дірка Фалькнера “Сприйняття ідей Льва Толстого Людвігом Вітгенштайном” [9]. Німецький дослідник намагається осмислити те як сприйняв ідеї Льва Толстого австрійсько-британський мислитель, особливу увагу приділяючи аналітико-філософським, релігійним, морально-етичним, політичним і педагогічним аспектам.

Дослідник з оксфордського університету Браян МакГіннес в статті “Вітгенштайн і література” [10] проводить деякі паралелі між творчістю Федора Достоєвського та

Людвігом Вітгенштайном, порівнює філософа з Олексієм Карамазовим аналізуючи роль Людвіга в сім'ї Вітгенштайнів.

Багато цінних спогадів відносно Людвіга Вітгенштайна знаходимо у його друзів чи учнів. Так у збірці “Людвиг Витгенштейн: человек и мыслитель” [6], перекладені російською статті Генріха фон Врігта, Нормана Малкольма, Фані Паскль, Уільяма Бартлі, Густава Бергмана, в яких міститься чимало спогадів.

Товариш Людвіга Вітгенштайна, Моріс Друрі у 1981 році опублікував спогади про філософа, під назвою “Бесіди з Вітгенштайном” [4]. Деякий час автор спогадів був студентом філософа, відвідував його лекції, та дискусії, у Клубі Моральних Наук, в яких приймав участь філософ. Згодом Моріс Друрі став близьким товаришем Людвіга Вітгенштайна і відносно часто бесідував з ним і вів дискусії, під час яких робив собі у щоденнику нотатки, деякі з яких увійшли до опублікованих спогадів. Хронологічно спогади відносяться до 1929 – 1951 років. Спогади Моріса Друрі мають різний характер, в них можна віднайти чи прояснити погляди філософа на серйозні, філософські проблеми, а можна багато дізнатися про Людвіга Вітгенштайна як про звичайну людину, особистість з усіма її ексцентричними якостями.

Особливо цінними у цих спогадах, для нас, є епізоди де Людвіг Вітгенштайн, дає коментарі стосовно праць інших філософів, чи авторів, які мали вплив, на формування його власного світогляду.

Таким чином, **метою статті** є виявити місце Федора Достоєвського та Льва Толстого в житті Людвіга Вітгенштайна і прослідкувати їхній вплив на становлення поглядів філософа, а також частково заповнити прогалини у дослідженнях з даної теми.

Основна частина

Нерідко можна зустріти думку про те що, Людвіг Вітгенштайн, начебто, не був добре знайомий з історією філософії, так як не мав, філософської освіти. Але читаючи роботи самого філософа, можна помітити, що така думка погано витримує критику, оскільки філософ демонструє те що він не погано знайомий з історією філософії (виняток тут становить Аристотель і Девід Юм, творів яких, за словами самого Людвіга Вітгенштайна він ніколи не читав).

Зі спогадів одного тільки Моріса Друрі, можна зробити висновок, що Людвіг Вітгенштайн був знайомий, принаймні з деякими працями, таких авторів як: Семюел Александер зокрема, з працею “Простір, час і божество”, Бенедикт Спіноза, Артур Шопенгауер, зокрема з працею “Світ як воля і уявлення”, Вільям Джеймс, зокрема з працею “Багатоманіття релігійного досвіду”, Альберт Швейцер, зокрема з працею “Пошуки історичного Ісуса”, Федір Достоєвський, Іоган Гаман, Освальд Шпенглер, Платон, Майкл Фарадей, Джеймс Фрезер, Ленін, Чарлі Броуд, Іммануїл Кант, Джордж Берклі, Герг Гегель, Іоган Гете, Чарльз Дарвін, Зигмунд Фрейд та ін.. В щоденниках, та інших працях філософа, він не рідко згадує Вільяма Шекспіра, Джорджа Мура, Бертрана Рассела, Готлоба Фреге, Аврелія Августина, Людвіга Больцмана, Отто Вайнінгера, Льва Толстого, Фрідріха Ніцше та ін.. Звісно не всі вони мали вплив на формування філософського світогляду Людвіга Вітгенштайна, багатьох він навпаки критикував, але принаймні з деякими ідеями згаданих авторів він був знайомий.

Вадим Руднев, наприклад, говорить про те, що інтерес до філософії з'явився у Людвіга Вітгенштайна ще в підлітковому віці, під впливом старшої сестри. Так він почав читати праці Артура Шопенгауера, Августина Аврелія, Бенедикта Спінози, Сьорена Керкегора, Георга Ліхтенберга. Ці автори справили глибокий вплив на філософські установки самого Людвіга Вітгенштайна. Але, в даній розвідці нас цікавить можливий вплив таких постатей як Федір Достоевський та Лев Толстой.

Наскільки нам відомо, Федір Достоевський вперше згадується Людвігом Вітгенштайном в “Щоденниках 1914-1916” [1] (тобто ще до написання Логіко-філософського трактату), – де (в щоденниках) міститься фраза про те, що “... правий Достоевський, коли він говорить, що той хто щасливий виконує ціль буття” [1, с. 126]. Важко сказати, на який саме фрагмент з творчості російського письменника посилається філософ, але ймовірно тут маються на увазі слова монаха з “Братів Карамазових” які звучать як: “Бо для щастя створені люди, і хто цілком щасливий, той прямо удостоєний сказати собі: “Я виконав заповіт Божий на цьому світі”.” [3]. Далі філософ продовжує пояснюючи, що “той виконує ціль буття, кому окрім життя не потрібна більше жодна ціль. Тобто саме той, хто задоволений. Розв’язання проблеми життя помічають з того, що ця проблема зникає”. [1, с. 126] Останнє речення, в такому ж формулюванні, зустрічається і в “Логіко-філософському трактаті” [2] – афоризм 6.521. Далі у щоденниках, думка філософа розгортається до питання про, те що щасливим є тільки той, хто живе не в часі а в теперішньому, і ще далі до ідей про зв'язок сенсу життя з вірою в Бога і містичного почуття, яке проявляється у погляді на світ як на обмежену цілісність. Ці ж ідеї знов можемо знайти в афоризмах 6.431 – 6.522 трактату. Ймовірно, що слова Федора Достоевського могли бути джерелом яке привело Людвіга Вітгенштайна до висловлених ним у щоденниках і трактаті ідей.

Відомо, що серед творів письменника, філософ найбільше цінував “Братів Карамазових” . Велике враження на нього справила постать Олексія Карамазова, але ще більше – старця Зосіми, який нагадаємо, в молодості був запальним офіцером Зіновієм, з яким стається духовне переродження, після якого офіцер подає у відставку і стає монахом Зосімою. Слідом за Вадимом Рудневим, можна зробити припущення, що Людвігу Вітгенштайну була близька ідея перевтілення офіцера в святого. Адже він і сам був офіцером (австрійсько-угорської армії), а якщо посилатися на Вільяма Бартлі [6], то й майже святим (так його багато хто сприймав, коли він працював шкільним вчителем). Після війни, в житті Людвіга Вітгенштайна також був момент, коли він хотів стати монахом, але його відмовив від цієї ідеї настоятель монастиря, до якого звернувся філософ. Серед причин виникнення наміру стати монахом, ймовірно, міг бути сильний вплив образу старця Зосіми.

Також, можна зробити припущення, що вплив творчості Федора Достоевського, проявляється в епізоді з життя філософа, який стається в листопаді 1936 року, коли Людвіг Вітгенштайн розсилає листи своїм найближчим друзям, в яких просить у кожного дозволу зустрітися з ним для особливої розмови. Метою цієї розмови була сповідь і вибачення. Браян МакГіннес [10], наприклад, вважає, що сповідь мала як для Людвіга Вітгенштайна, так і для Федора Достоевського принципово важливе значення – вона

повинна стати частиною нового життя. І тут може проглядатися вплив образу офіцера Зіновія (старця Зосіми) який просив пробачення у свого денщика.

Окрім “Братів Карамазових”, Людвіг Вітгенштайн, читав “Злочин і кару” – російською мовою. Як засвідчує, його вчитель російської мови, Фаня Паскаль. Вона, навіть бачила том “Злочину і кари” в якому рукою Людвіга Вітгенштайна був проставлений наголос у кожному слові. І потрібно сказати, що Людвіг Вітгенштайн дуже високо оцінював творчість російського письменника. Фаня Паскаль [6] згадує також епізод коли вона в розмові з Людвігом Вітгенштайном якимсь необережно відзначила що на Федора Достоевського сильно вплинув Чарльз Діккенс, Людвіг Вітгенштайн обурився і показав рукою піднятою високо вгору який великий Федір Достоевський – і рукою опущеною донизу – який нікчемний в порівнянні з ним Чарльз Діккенс.

Цікавий факт, що Людвіг Вітгенштайн був добре знайомий з братом Михайла Бахтіна – відомого знавця творчості Федора Достоевського, – Миколою Бахтіним. І, можливо, обговорював з ним творчість російського письменника.

На думку Вадима Руднева Федір Достоевський не торкнувся глибинних екзистенціальних пластів життя Людвіга Вітгенштайна. Це, на його думку зробив Лев Толстой.

Вадим Руднев навіть говорить про толстовство Людвіга Вітгенштайна. Правда, вітчизняний дослідник, Юрій Козік, в статті “Толстовство Вітгенштайна” [5], говорить про те що називати австрійсько-британського філософа толстовцем це перебільшення.

Найбільш помітним вплив Льва Толстого на світогляд Людвіга Вітгенштайна, мабуть, в питанні відношення до інституту церкви. Відомо, що в юності, зокрема, в армії, на питання про віросповідання, австрійсько-британський філософ відповідав: “римокатолицьке”. Проте у зрілому віці стверджував, що не є послідовником жодної з церков. В дитинстві та юності філософа постійно турбували питання про самогубство. Коли почалася Перша Світова Війна Людвіг Вітгенштайн добровольцем пішов на фронт. Під час війни, він купив німецькомовний переклад Євангелій зроблений Львом Толстим. Дана книга, за словами філософа, врятувала йому життя. Він радив цю книгу своїм друзям (а також філософ часто радив всім “Смерть Івана Іліча” Льва Толстого), і завжди носив її з собою, за що в армії його навіть називали “Людиною з Біблією”. Можна сказати, що після прочитання цієї книги, з Людвігом Вітгенштайном сталося духовне переродження. Вадим Руднев пише: “Так чи інакше, але саме Євангеліє від Толстого було першим поштовхом в духовному переродженні, яке Вітгенштайн пережив на війні” [7, с. 69]. За версією Дірка Фалькнера [9] Людвіг Вітгенштайн познайомився з поглядами Льва Толстого в 1912 році коли на одному диханні прочитав книгу Вільяма Джеймса “Різноманіття релігійного досвіду”, в якій детально викладалися богословські погляди Льва Толстого, а також повість “Хаджи Мурат.” Тобто ще до прочитання “Короткого викладу Євангелія”, філософ був знайомий з богословськими поглядами Льва Толстого.

Якщо ж, слідуючи Вадиму Рудневу, коротко сказати про книгу, яку Людвіг Вітгенштайн купив і перечитував під час війни, то в ній Лев Толстой з’єднав чотири Євангелія в одне, і прибрав звідти все, на його думку, неважливе (наприклад, воскресіння Лазаря чи бенкет в Кані Галілейській, на якому вода перетворювалась у вино по слову Божому). В цій книзі було представлено очищене християнство, без інституту церкви, без

духовенства і без чудес. Головним компонентом релігії за Львом Толстим, окрім горезвісного непротивлення злу насильством, яке експліцитно міститься в самих канонічних Євангеліях, – був християнський ідеал простого не затьмареного розмірковуваннями життя. Ймовірно, під впливом саме цієї книги римо-католик Людвіг Вітгенштайн змінив свої погляди стосовно віросповідання. В бесідах з Морісом Друрі, Людвіг Вітгенштайн говорить: “Те, що буття Бога може бути доведене природними причинами, є догматом римо-католицької церкви. І ось саме цей догмат робить для мене неможливим бути католиком...” [4].

Переважна більшість джерел, які говорять про вплив творчості російського письменника на Людвіга Вітгенштайна, згадують саме “Короткий виклад Євангелія”, зроблений Львом Толстим. Георг фон Врігт [6] в біографічному нарисі пише, що Лев Толстой справив на Людвіга Вітгенштайна сильний вплив і підштовхнув до вивчення Євангелій... Бертран Рассел у спогадах підкреслює цей вплив ще сильніше. За його словами, складається враження, що Лев Толстой повернув Людвіга Вітгенштайна до релігії: “Догматично він був анти-християнином, але в цьому відношенні він повністю змінився. Єдине, що він мені говорив про це, було те, що якимось в селі в Галіції під час війни він знайшов книжковий магазин з однією-єдиною книгою, а саме – з толстовським Євангелієм. Книгу він купив і, на його власну думку, вона справила на нього глибокий вплив” [цит за: 5, с. 228].

Окрім “Короткого викладу Євангелій”, Вітгенштайн був знайомий з деякими іншими працями Толстого. Юрій Козік, пише, що такими були: Повість “Хаджи Мурат”. Під час Другої Світової Війни Норман Малкольм служив на флоті США, і Людвіг Вітгенштайн прислав йому цю книгу з настійною рекомендацією її прочитати. Роман “Воскресіння”. Про неї також згадує Норман Малкольм [6] в переписці з Людвігом Вітгенштайном. Видану італійською мовою збірку дитячих історій під назвою “Twenty-three tales”, яка сподобалась Людвігу Вітгенштайну. Серед розповідей вказаної збірки він особливо виділяв наступні “Для чого жити?”, “Два старці”, “Чи багато людині землі потрібно?”, “Три старці”. З приводу останньої, яка подобалася йому більше всього, він сказав: “Тут сутність Християнства” [цит за: 5, с. 228]. “Що таке мистецтво?”. Пауль Енгельман в мемуарах пише, що Людвіг Вітгенштайн прочитав цю книгу з цікавістю і був згоден з деякими висновками. Деякі твори письменника філософ оцінював критично: “враховуючи відгук Вітгенштайна про роман “Воскресіння”, можна сказати, що він був критичним по відношенню до творчості письменника” [5, с. 230].

Таким чином можна стверджувати, що Людвіг Вітгенштайн був знайомий з деякими працями Льва Толстого. Нажаль, немає даних про те, чи читав він такі твори як, наприклад “Анну Кареніну” чи “Війну і Мир”.

Юрій Козік, для того щоб краще зрозуміти, як саме Лев Толстой вплинув на Людвіга Вітгенштайна, наводить ті позиції, в яких проявляється деяка схожість обох мислителів. І зводяться вони до наступних: 1. Обидва мислителі не були воцерковлені, тобто не приймали участі в житті організованої церкви, до якої належали початково. Людвіг Вітгенштайн не говорив про себе як про католика, не дивлячись на те, що в дитинстві був хрещеним католиком. Як вказують біографи, в юності відбувся його відхід від релігії, в якому не останню роль зіграла його сестра Грета. В свою чергу,

православний синод визнав, що Лев Толстой “відпав від Церкви”. 2. Обидва вони вважали, що в релігійному житті важливішими є справи і поведінка ніж погляди і знання доктрини. Для Людвіга Вітгенштайна релігія була тим, що повинно було змінити чиесь життя чи напрям життя: “Потрібно змінити своє життя. (Чи напрям свого життя)” [цит. за 5, с. 230]. Лев Толстой писав: “Віра є усвідомлення людиною такого свого положення в світі, яке зобов’язує її до відомих вчинків. Людина чинить відповідно до своєї віри не тому, що, як це сказано в катехізисі, вірить в невидиме, і тому, що має надію отримати очікуване, а тільки тому, що визначивши своє положення в світі, вона природньо чинить відповідно до цього положення” [цит. за 5, с. 230]. 3. Виходячи з вищесказаного, церковне віровчення не вважається чимось значущим: у обох мислителів присутнє негативне відношення до доктринальних теологічних питань. Християнство, за Людвігом Вітгенштайном, допомагає зрозуміти, що віровчення не значиме. Норман Малкольмом, згадує, як Людвіг Вітгенштайн говорив йому, що не може зрозуміти концепцію Бога як Творця. Бог для австрійсько-британського філософа мав швидше етичне ніж онтологічне значення. За Львом Толстим, “Правила, які даються церквою про віру в догмати про дотримання таїнств, постів, молитв, мені були не потрібні: а правил заснованих на християнських істинах не було” [8], вони “вони відштовхнули мене від церкви і дивності догматів церкви” [8]. Вадим Руднев також підкреслює цю схожість і називає її “редукціонізмом”. Для філософа “Короткий виклад Євангелія”, зроблений Львом Толстим – це продукт зведення чотирьох текстів в один. Вадим Руднев, користуючись термінологією Річарда Рорті, говорить, що “Толстой “приватизував” християнство” і тим самим редукував його до суцільно внутрішнього душевного життя (Теза про те що Царство Боже всередині нас), тобто зробив наступний крок після Лютера – десакралізував Ісуса і спробував показати, що церква не потрібна” [7, с. 166].

Також цікавою є деяка схожість життєвої практики Людвіга Вітгенштайна та Льва Толстого. “Подібно до Толстого Вітгенштайн відмовився від майна і в пізні роки ... подібно Толстому він викладав в селі і не визнавав цінностей буржуазної культури” [7, с. 167]. Виразним прикладом такої схожості може слугувати відмова від спадку. Після повернення з війни літом 1919 року Людвіг Вітгенштайн відмовляється від великого спадку, який дістався йому після смерті батька. Тут, звичайно, можна бачити вплив Льва Толстого. Тим не менш, Норман Малкольм [6]. згадує, що Людвіг Вітгенштайн йому сказав одного разу, що віддав свій спадок, щоб не мати друзів, які стали такими заради грошей. Сам же Норман Малкольм вважає, що причина відмови від спадку була комплексною.

Окрім схожих моментів у поглядах мислителів, були і відмінні. Як відомо для Льва Толстого основою його духовного вчення була ідея не насилля: “В числі моїх відступів від вчення Христа я вказував на головний відступ, саме – на невизнання заповіді непротилвення злу насиллям, очевидніше інших відступів вказуючи на спотворення церковним вченням вчення Христа” [8]. “Не противитись злomu – значить не противитись злomu ніколи, тобто ніколи не чини насилля, тобто такого вчинка, який завжди протилежний любові” [8]. Як пише Юрій Козік, Людвіг Вітгенштайн не те щоб прямо не підтримував цю ідею, але щонайменше у нас немає підстав говорити про те, що вона для нього щось означала. Розділяв він її чи ні, невідомо,

але якщо навіть і розділяв, то з впевненістю можна говорити, що не надавав їй такого значення, як Лев Толстой. Людвіг Вітгенштайн, прочитав книгу Льва Толстого на війні, але не можна сказати, що він проникся ідеєю не насилля. Людвіг Вітгенштайн сприймав війну, як свого роду ініціацію, і в 1916 році (тобто через два роки після знайомства з “Коротким викладом Євангелій”) він хотів бути хоробрим в бою і вважав, що війна може зробити з нього “пристойну” людину. Відношення ж Льва Толстого до війни було однозначно негативним...

Німецький дослідник Дірк Фалькнер [9] аналізуючи вплив ідей Льва Толстого на світогляд Людвіга Вітгенштайна також виділяє кілька сфер де цей вплив найяскравіше прослідковується. Маємо зазначити, що багато в чому ним наведені моменти впливу співпадають з тими які наводяться Вадимом Рудневим та Юрієм Козіком, але є і непомічені ними моменти впливу.

Так, за німецьким дослідником, в аналітико-філософській сфері вплив прослідковується в тому, що спочатку Лев Толстой відкинув наївну віру у всесильність науки і стверджував, що ні вона ні філософія не здатні дати відповідь на питання про сенс життя, а потім Людвіг Вітгенштайн перейняв і розвинув це уявлення прийшовши в заключній частині “Логіко-філософського трактату”, до того, що сенс життя відображається у вчинках, але не може бути описаний словами.

Обидва мислителі визнавали тісний зв'язок між релігією та етикою, вважаючи, що обидва ці явища присвячені вивченню сенсу світу та життя.

Як і Лев Толстой Людвіг Вітгенштайн високо цінував важку фізичну працю в інтересах інших. Російський письменник неодноразово говорив як в житті так і у своїх літературних і публіцистичних творах, в тому числі в “Короткому викладі Євангелій” якою важливою є праця заради інших. Людвіг Вітгенштайн сприйняв свою участь в Першій світовій війні як працю, вбачаючи при цьому, за версією Дірка Фалькнера, зв'язок між працею, Богом (Духом), мораллю і обов'язком. На користь цієї тези свідчать численні записи у щоденниках філософа, зроблені під час перебування на фронті, де часто зустрічається фраза “Благодать праці!!!” Окрім цього філософ категорично відкидав ксенофобію, а цей заклик був однією з головних тем в “Короткому викладі Євангелій”.

Не можна залишити поза увагою і той факт, що ще в 1922 році Людвіг Вітгенштайн згадує про можливість поїздки до Радянського Союзу, а 7 вересня 1935 року – здійснює її, з рішучим наміром залишитись в цій країні назавжди і працювати фермером чи полярником. І тут Дірк Фалькнер також вбачає вплив Льва Толстого, який покинув ситу Ясну Поляну в надії провести залишок свого життя в якому-небудь забутому богом болгарському чи кавказькому селі. Таке, дивне на перший погляд, рішення стає зрозумілішим в контексті слів родича австрійсько-британського мислителя Фрідріха Августа фон Хайєка, про те що Росія означала для Людвіга Вітгенштайна “швидше Толстого, ніж Маркса”. Ймовірно, Людвіг Вітгенштайн був переконаний в можливості втілення соціальних ідеалів Льва Толстого в Радянській Росії. Принаймні до поїздки в Радянський Союз.

Певний вплив постаті Льва Толстого можна прослідкувати також в тому, що Людвіг Вітгенштайн, як і Лев Миколайович колись, вирішив стати педагогом. Можливо,

він побачив в реформі освіти, яка проводилась міністром освіти Австрійської республіки Отто Гльокелем, можливість, хоча б частково, втілити в життя педагогічні погляди Льва Толстого. І під час своєї педагогічної діяльності Людвіг Вітгенштайн, подібно до того як Лев Толстой і його учні проводили уроки на свіжому повітрі, організовував (і його сестра Герміна) кількадевні екскурсії до Відня та Глогніца для дітей яких він навчав. Також Людвіг Вітгенштайн, слідуючи прикладу Льва Толстого в 1926 році видав Словник для народних шкіл (*Wörterbuch für Volksschulen*), в якому нерідко використовував ті ж самі дидактичні методи, що й російський письменник.

Погодимось з Юрієм Козіком, який приходить до висновку, що не можна заперечувати впливу творчості Льва Толстого на особистість Людвіга Вітгенштайна. Тим не менш доречність вжитого Вадимом Рудневим слова “толстовець” по відношенню до Людвіга Вітгенштайна викликає сумніви, навіть якщо не розуміти це слово в буквальному значенні як приналежність до толстовського руху. “Толстовець” – це дещо більше, ніж людина яка зазнала впливу Льва Толстого. Ми ж не називаємо Людвіга Вітгенштайна “к’єркегорівцем” чи “вайнінгерівцем”, хоча він також зазнав впливу цих мислителів. Звичайно можна сказати, що ступінь впливу була різною. Але будучи обережним у висновках, не слід встановлювати однозначного каузального зв’язку. У випадку з відмовою від спадку чи вчителюванням, Лев Толстой міг виступати прикладом, але це абсолютно не означає що він був “причиною”. У випадку поглядів, судячи з мемуарів та біографічних робіт про Людвіга Вітгенштайна, він був людиною дуже критичною і допитливою. Мало що він сприйняв би без рефлексії, не проробивши роботи, глибина і майстерність якої так вражала його колег. Стверджувати, що Людвіг Вітгенштайн слідує Льву Толстому, означало б применшувати гідність Людвіга Вітгенштайна як філософа. Творчість Льва Толстого могла виступати лише певним матеріалом для роздумів, які сформували погляди, які в чомусь нагадують толстовські. Лев Толстой для Людвіга Вітгенштайна був мислителем, який вплинув на становлення його особистості. Але з цього факту не слідує, що Людвіга Вітгенштайна можна називати “толстовцем”, це здається явним перебільшенням, яке допустиме лише як мовна фігура.

Висновки:

І Федір Достоевський і Лев Толстой були письменниками яких Людвіг Вітгенштайн досить високо цінував, і не тільки за красу їхнього слова, а й за те що їхні твори були близькі йому по духу. Очевидно що вплив постаті та ідей Льва Толстого є більш помітним. Проте, в цілому Федора Достоевського, особливо “Братів Карамазових” Людвіг Вітгенштайн цінував більше ніж Льва Толстого. Вплив і Федора Достоевського і Льва Толстого проявився не стільки у зафіксованих в працях філософа поглядах, скільки в самому житті філософа. І очевидно, що у своєму впливі на Людвіга Вітгенштайна російські письменники доповнюють один одного.

Література:

1. *Витгенштейн Л.* Дневники 1914 – 1916 (Под общей редакцией В.А. Суровцева) / Людвиг Витгенштейн. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 400 с. – ISBN 978-5-88373-124-1.

2. *Вітгенштайн Л.* Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн – К.: Основи, 1995. – 311 с. – ISBN 5-7707-7642-0
3. *Достоевский Ф.М.* Братья Карамазовы / Федор Достоевский // iLibrary [електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <https://ilibrary.ru/text/1199/index.html>
4. *Друри М.О.* Беседы с Витгенштейном / Морис О'кон Друри // Рутенія [електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_01/1999_1_08.htm
5. *Козик Ю.* Толстовство Людвиг Витгенштейна / Юрий Козик // Філософська думка. Sententiae (спецвипуск) II (2011) – Вінниця: ВНТУ, 2012. – С. 227 – 234.
6. Людвиг Витгенштейн: человек и мыслитель. / Пер. с англ. / Сост. и заключ. ст. В.П. Руднева. – М.: Издательство «Прогресс», «Культура», 1993. – 350 с.
7. *Руднев В.П.* Божественный Людвиг (Витгенштейн: Формы жизни) / Вадим Руднев. [Изд. 2-е.] – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 232 с.
8. *Толстой Л.Н.* В чем моя вера? / Лев Толстой. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0152.shtml
9. *Фалькнер Д.* Восприятие идей Льва Толстого Людвигом Витгенштейном / Дирк Фалькнер // cyberleninka. [електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <https://cyberleninka.ru/article/n/vospriyatie-idey-lva-tolstogo-lyudvigom-vitgenshteynom>
10. *McGuinness B.* Wittgenstein and Literature / Brian McGuinness // wittgensteinrepository - [електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://wittgensteinrepository.org/agora-ontos/article/download/2153/2418>

УДК 167/168:623.454.86

Нікітчук Є.О.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО ЕТОСУ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ТА РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІД НЕКЛАСИЧНОЇ ДО ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ НАУКИ

У статті розглядається трансформація наукової етики в період зміни типів наукової раціональності, а саме в період переходу від некласичного до постнекласичного типу раціональності. Еволюцію етосу розглянуто в контексті формування у науковій спільноті уявлення про ядерну та радіаційну безпеку та відповідальність ученого за її дотримання.

Ключові слова: *філософія науки, некласичний тип раціональності, постнекласичний тип раціональності, етика, цінності, відповідальність, ядерна зброя, ядерна безпека.*

Нікітчук Є.О. *Эволюция научного этоса в сфере ядерной и радиационной безопасности: от неклассической к постнеклассической науке. В статье рассматривается трансформация научной этики в период смены типов научной рациональности, а именно в период перехода от неклассического к постнеклассическому типу рациональности. Эволюция этноса рассмотрена в контексте формирования в*